

1. Erdélyi Figyelő 2015. november 12. (<https://www.youtube.com/watch?v=qgDibUK7tso>)
2. Uo.
3. Demény Péter – Láng Zsolt: Nyitott könyvek. Látó 2015/12. <http://www.lato.ro/article.php/Nyitott-k%C3%B6nyvek-Vallasek-J%C3%BAlia-Angolkering%C5%91-c-k%C3%B6nyv%C3%A9r%C5%91/3246/>, 2016. 02. 10.

A HOZOMÁNY MINT A TÁRSADALMI RÉTEGZŐDÉS FOKMÉRŐJE

Szőcsné Gazda Enikő: *A háromszéki hozomány a 19. században*

■ Szőcsné Gazda Enikőt a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum néprajzkutatóját legújabb könyvéért, *A háromszéki hozomány a 19. században* című munkájáért 2016. március 5-én, a Néprajzi Múzeum Napján Bátky Zsigmond-díjjal tüntették ki. A könyv a kutató 2011-ben megvédett doktori disszertációjának véglegesített változata, 15 éves gyűjtőmunka eredménye.

Gazda Enikő egyéddig kevésbé és hiányosan vizsgált forrástípus, 117 darab 19. századi háromszéki hozománylevél elemzését végzi el. Ez a rendkívül reprezentatív szövegtörzset alkalmat teremt számára, hogy az egyéni életeken keresztül rávilágítson egy közösség működési mechanizmusaira, a tárgyak és az ember, az életmód kapcsolataira. Kifinomult kutatói érzékenységgel a források szűkszavú felsorolásai mögött rejlő interpretációkat ragad meg, mélységében láttatja a tárgyleltárakból kibontakozó tárgyi világot és azok társadalmi összefüggéseit. Történelmi, jogtörténelmi, tárgytörténelmi, gazdaságtörténelmi, nyelvtörténelmi háttérinformációkkal próbálkozik a sorok között levő adatok megfejtésére.

A forrásait a hozománylevelek tárgyi világában történt változások

alapján három időintervallumra tagolja: 1800–48 közti, 1849–75 közti és 1875–1900 közti korszakolási határokat állapít meg. Anyakönyvi vizsgálatokkal utánajárt, hogy a hozománylevelek tulajdonosai milyen társadalmi rétegbe tartoztak, így társadalomrétegek szerint különíti el a őket.

Külön kategorizálja és mélyrehatóan elemzi a *providák*, vagyis a jobbagy- és zsellérlányok hozományát, akik szinte egyáltalán nem írták össze a nászjavaikat, a *honoráciorok*: papi és tanítói réteg hozományát, a *lovás* és *gyalog katonák* hozományát, a kézdívasárhelyi *cívisek* hozományát, a kisebb és nagyobb birtokú *nevesek* hozományát.

A néprajzi jellegű elemzési módszerek mellett több módszert alkalmaz párhuzamosan. A *tárgyi néprajz* módszertana által a tárgyak megjelenési és elterjedési folyamatát követi, rekonstruálni igyekszik, hogy Székelyföld tárgyi kultúrájába hogyan és mikor ékelődtek be az idegen helyekről származó tárgyak. Mivel a néprajzost a változási folyamatok tetten érse érdekli, a *változásvizsgálat* által a tárgyrendszer változási tendenciáinak, egy-egy divatjelenség elindulásának és meggyökerezésének a főbb csomópontjait követi nyomon.

A társadalomtörténet által kezdeményezett módszerekkel is kísérletezik, például a *kvantitatív módszerrel*.

A *történeti antropológia* és ezen belül a *mikrotörténet* módszereit is segítségül hívja. A mikrotörténeti szempontrendszeret rendkívül alapos kutatásokba ágyazza. Nem csupán azt vizsgálja, milyen családból származott a hozománytulajdonos, mivel foglalkoztak a szülei, milyen rangú volt a családja, hanem annak is utánajár, hogy árva volt-e a házasságkötés előkészítésének periódusában, hány testvére volt, ebből hány lány és hány fiú. Megfigyelte, jelzik-e az anyakönyvek olyan erkölcsi vétségeit a leltárakban megfigyelt egyénnek, amelyek motiválták a családi büntető rítusok alkalmazását.

A *jogi antropológia* módszereinek alkalmazásával megragadja az írott hozomány és a tényleges tárgyegettes közti egyenetlenségek vélt okait, a házassági vagyonnal való spekulációk különleges eseteit.

Ökológiai irányultságú elemzési szempontokat is alkalmaz, figyelembe veszi a szárazság, dögvész hozományra gyakorolt hatását.

Kimutatja, hogy a hozomány előállítására nem pusztán szokás volt, hanem törvény által előírt követelmény. Az eddigi szakirodalom hiányosságait pótolva ismerteti a Székelyföldön ható, hozományra irányuló törvényeket, a legelső székely törvényeket, Werbőczy Tripartitumát, az erdélyi törvénykönyveket, a helyi széki és falutörvénykönyveket, a katonai törvénykezést. Megállapítja, hogy a katonai szabályozás volt az alapja a hozomány írott inventáriumba foglalásának, a gyakorlat egy 1764-es rendeletre vezethető vissza.

Elvárás és elvárásokhoz való alkalmazkodás nézőpontjából vizsgálja, milyen szabályszerűségek befolyásolták a 19. században a hozomány összetételét, mikor és kik voltak az újítók, mennyi idő kellett egy-egy új

tárgytípus meghonosodásához. Arra is figyelmet fordít, hogy kik voltak jelen a hozomány összeírásán, és ezeknek a személyeknek a jelenléte milyen hatással lehetett a hozomány összetételének alakulására.

A vizsgálatból kiderül, hogy a hozomány összeírásai a nemesi rétegénél belső készítésre, a nemesi családok reprezentációs igényének kimutatásaként születtek. Az összeírás a vagyon biztonságba helyezését, illetve a kiházasító család öngazolási, a külvilág felé szóló reprezentálási vágyát szolgálta. A magyar jogrend a hozományt női különvagyonként határozta meg, amelynek a férj csak kezelője volt, és amely válás esetén visszaszállt a nőre. A 18. századtól Székelyföld protestáns övezeteiben egyre gyakoribbá vált a válás, amely a vagyon megosztását is jelentette, így a hozomány összeírása fontos stratégia volt. A hozomány visszakerült az asszony kezébe, ha bizonyítani tudta a tárgyak fölötti tulajdonjogát.

A katonarendű székelység körében a hozomány összeírását felsőbb rendeletek hatására tették meg, ugyanakkor nem kényszerként, hanem betartható, a lányok javát szolgáló intézkedésként értékelték. A gyakorlat szokássá válását az is alátámasztja, hogy a katonai létforma megszűnését követően is, egészen a közelmúltig megmaradt a keletkezési ösztönzés.

A hozománylevél a reprezentáció mellett a családi memória meghosszabbításává, az emlékezet „kihelyezésévé” vált: a házasságkötés időpontjára emlékeztetett, terjedelmével vizuálisan is reprezentálta a család tehetős voltát vagy szegénységét.

Szembetűnő különbséget érzékelhetünk a női és férfi hozomány prezentálása tekintetében. Míg a női hozományt közszemlére tették, addig a férfi hozomány mennyisége és tárgyainak minősége rejtve maradt. A női hozomány tehát egy közösség

ügye, a férfi hozomány csupán egy család ügye volt. Gazda Enikő ezt a jelenséget azzal magyarázza, hogy a 18–19. században a házasságkötés még elsősorban gazdasági szerződés és nem érzelmi szerződés volt. A lány hozománya azért volt fontosabb, mert ő ment át a férje házába, így neki kellett anyagilag hozzájárulnia egy már működő gazdasági rendszerhez. A hozzájárulás mértékétől függött az új pár pályakezdésének alakulása.

Az első hozománylevelek csaknem kizárólag textíliákat tartalmaztak: ruhaneműt, ág- és asztalneműt. Az ékszer a vagyonosabb nemesek kelengyéinek státusszimbóluma volt. A 18. század végén jelentek meg a házi eszközök, edények, gyertyatartók, könyvek, állatok, gabona magvak, ládák, kender- és lenfeldolgozó eszközök, amelyek a hozományba adott tárgyállomány bővülésének a jelei.

A 18. század végén, 19. század elején megjelenő vásárokon török és örmény, bécsi és budapesti kereskedők kínálatával ismerkedtek meg a székelyföldiek, és a kínálat megnövekedése, a divatos áruk beáramlása a házi anyagok egyeduralmának a megtöréséhez vezetett.

Az iparszabadság 1859-es bevezetése, a 19. század végén Háromszéken is megjelenő vasúti hálózat és az egyre korszerűbbé tett úthálózat a nyugati áruk dömpingjét indította el a háromszéki falvakban, így megkezdődött a divatirányzatok térhódítása, a fogyasztói igények megerősödése. Az olcsó nyomtatott karton textilanyag a ruházat értékének folyamatos csökkenését hozta magával, ezzel szemben a keményfa- és a politúros bútorzat a bútorok felértékelődési folyamatához járult hozzá.

A 19. században általánossá vált a lányok nagyvárosokba irányuló cselédeskedése, ami szintén hatással volt a hozomány összetételére. A divatos időszakos munkavállalás és migráció révén nem pusztán a főzési

praktikákat sajátították el a lányok, hanem pénzt is kerestek, amelyből a városi boltokban megszerezhették a leginkább kívánt ruhaneműt. Ez a gyakorlat a népviseletről történő kivetkőzés folyamatát vonta maga után.

A hozománylevelek vizsgálata során kiderült, hogy a Székelyföldön mereven fennálló társadalmi rétegződés normákkal szabályozta, hogy melyik rétegnek milyen tárgyakhoz van joga. Például a 17–18. században luxusrendeletekben rögzítették, hogy egy-egy társadalmi réteg tagjai milyen ruházatot viselhetnek. A nemesi réteg főként az ékszerek, a politúros bútorzat, a töltött székek, díványok, presztízs értékű ruhadarabok használata révén különült el a környezettől. A pap- és tanítókisasszonyok a nemesi modell utánzására törekedtek. Mivel többnyire értelmiségiekkel kötöttek házasságot, életvezetésükben kevesebb szerep jutott az állatok, földek, erdők hozományba adásának, inkább a bútorzat, textílneműk és ruházat halmozásával próbáltak az elvárásoknak eleget tenni. A kézdívásárhelyi cívisek hozományaiban, kereskedői és iparos életformájuk miatt, a kalmár ládák, az utazó viseletek, a városias cirkás kendők, a pálinkafőző üstök tűntek fel nagyobb számban. A lovas- és katona réteg élesen elkülönítette magát egymástól, hozományaik tárgyi világa azonban eléggé egységes képet mutat. A legkisebb vagyonnal rendelkező jobbágy és zsellér réteg hozományleveleinek kis száma nem enged rálátást a csoportidentitás tárgyi vetületeire.

Gazda Enikő a családtörténeti háttér kinyomozása során arra is fényt derített, hogy a feltűnően szegény hozomány egyrészt büntető rítusokat rejtett, a megesett lánytól a szülők megtagadhatták a hozományt, vagy szerényebbet állítottak elő, másrészt, ahol a több gyerek miatt gyakori kiházasítási kényszer ne-

hezedett a családra, képtelenek voltak az elvárt normáknak megfelelni.

Az elemzést gazdag képanyag, levéltári források jegyzéke, a hozománylevelek átiratai, szómagyarázat, személynevek jegyzéke, telepü-

lés- és helynévjegyzék egészítik ki és teszik teljessé, elérhető közelségbe hozva a 19. századi háromszékiek tárgyi kultúráját.

Kovács Anikó

A ROMÁN–MAGYAR VISZONY VIHAROS TÖRTÉNETÉNEK MOZAIKDARABJA

Csapody Miklós: *Bánffy Miklós kettős küldetése*

■ A két világháború közti erdélyi magyar irodalom kimeríthetetlen kincsesbányája a magyar szellemnek. Sokszínűsége, gazdagsága, az anyaországtól elszakított, kisebbségi sorsba taszított nemzetrészek életének, küzdelmeinek ábrázolása igazi gyöngyszemeket érlelt. A szellemi égbolt csillagösvényén ott ragyog Bánffy Miklós neve is.

Hogy ez az állítás ma is érvényes és igaz legyen, hogy polgárjogot nyerjen, különösen sokat tett a kolozsvári Polis Könyvkiadó – jeles anyaországi kiadókkal együtt. Nekik köszönhető, hogy immár mindenki által hozzáférhetővé vált a Bánffy-életmű szinte minden alkotása. Az alkotóhoz és életművéhez méltó emléket állítottak, beépítve azt napjaink irodalmi köztudatába. Az utóbbi évtizedekben lefolyt, az elismeréshez vezető „perújrafelvétel” több évtizedes küzdelemből irodalomtörténészeink, a közvélekedést alakító személyiségek – az anyaországban Nemeskürty István, Kolozsvári Grandpierre Emil, Pomogáts Béla, Ablonczy László, Major Zoltán, Tóth Ágnes, az erdélyiek közül Dávid Gyula, Fábíán Ernő, Benkő

Samu, Nagy Pál, Bányai László, Murádin Jenő tanulmányai; a *Protestáns Szemlének* az író emléke előtt tisztelgő 1993. évi különszáma; a *Magyar Szemle* 2010. júliusi súlypontos száma, a Marosi Ildikó által írott *Kis/Bán/Ffy/könyv*, valamint Takács Péter monográfiája, Gy. Dávid Gyulának a bonchidai kastélyról írott kötete, a Sas Péter szerkesztésében, a Nap Kiadó *Emlékezet* sorozatában megjelent tartalmas kiadvány. A Bánffy-kultusz ébresztéséhez, elmélyítéséhez járult hozzá az 1994-ben Bartha László által Budapesten létrehozott Bánffy Kör, a Szinetár Miklós által rendezett, *A nagyúr* című háromrészes dokumentumfilm (2001), a Szabenyi Zsuzsa által 2011-ban szervezett Bánffy-emlékkiállítás, amelyik a rendkívül gazdag és értékes életút és az életmű fontosabb mozzanatait mutatta be, továbbá Jakabffy Tamás *Feltámasztók* című, háromrészes dokumentumfilmje (2015) vágott széles ösvényt a feledés és az elhallgatás dzsungelében. S mindezek fölött aranyfedettként ott találhatók, immár közkinccsé, mindenki által hozzáférhetővé váltak az életmű legfontosabb